

Chaim Perelmana Kraljestvo retorike ali Kako Arsitotel in ostala družčina vstane od mrtvih

JONATAN VINKLER

Namen pričujočega pisanja naj bi bil diskurz o Chaima Perelmana *Kraljestvu retorike*. To delo je pred štirimi leti (1993) kot samostojna knjižna izdaja v prevodu Jelke Kernev-Štrajn izšlo v založbi Znanstvenega in publicističnega središča v Ljubljani.

Najprej se, glede na razpoložljive podatke, ki so neobičajno skopo navedeni na hrbtni strani ovoja, ustavimo ob avtorjevem 'bitju in žitju'. Chaim Perelman je bil profesor za logiko, etiko in metafiziko na univerzi v Bruslju. Mednarodno bralstvo ga pozna predvsem kot teoretika argumentacije oz. nove retorike, pomembna in cenjena pa so tudi njegova dela s področja logike. Šteti ga je moč med vodilne pravne filozofe. Poleg obravnavanega dela pozna slovensko bralstvo še njegov članek *Pojmi in argumetacija* (1989)¹ in morda še v srbski jezik prevedeno *Pravo, moral i filozofija*.² Druga njegova pomembnejša dela pa so še *Traité de l' argumentation* (1970), *Logique juridique* (1976) ter *Le raisonnable et le déraisonnable en droit* (1984).

Preden se lotimo problemske predstavitve in ocene besedila, je nujno opozoriti še na neko zelo neprijetno in v nebo vpijočo pomanjkljivost tega iz francoščine prestavljenega besedila. To je besedilna pravopisna in tipkopsna čistost ter pravilnost. Tukaj srečamo od nepravilne stave ločil, še posebej vejice,³ ki v tem spisu očitno stoji, kjer se je lektorju/ici zdelo grafično najbolj estetsko, pa do rabe nepravilnih sklonskih ter drugih oblik, s kolofona pa tudi ni razvidno, kdo je bil udeležen pri lektorskem početju, če je sploh kdo bil. Da ne bo pomote; tukaj nikakor ne sodimo o ustreznosti pričujočega besedila v razmerju do francoskega izvirnika, ker je na to temo že Prešeren dejal, da "*le čevlje sodi naj Kopitar*". Sicer pa, ali se vam ne zdi, da poštenemu prevodu pritiče boljša slovnična uresničitev, kot pa smo jo doživeli na tem mestu?

Razvidna značilnost Perelmanovega pisanja je precej pogosto sklicevanje na t. i. kanonska retorska dela. Pod tem izrazom tukaj pojmujem predvsem grška in rimska dela o govorništvu. Ob pogostem navajanju (na nekaterih mestih kar precej zajetnih) citatov pa se tudi pri pričujočem besedilu pojavi problem (ne)ustreznosti posrednega prevoda. Če to ubesedimo drugače, večkrat se dogodi, da posredni prevod nekega v slovenski jezik še neprevedenega dela ne ustreza⁴ izvorniku. Ker ne ustreza izvorniku, pa

¹ Chaim Perelman, *Pojmi in argumentacija*, Problemi 1 (1989), 28-41.

² Chaim Perelman, *Pravo, moral i filozofija* (Beograd, Nolit, 1983).

³ Takih primerov je v celotni knjigi kar nekaj, za primer pa naj nam služi zaključek zadnjega poglavja, ki je tam napisan takole: "*Bibliografski izbor, ki opozarja na nekatera dela, [Oh, ljuba vejica, kaj pa ti delaš tukaj?] in študije, objavljene ali ponatisnjene po letu 1950, pričajo [Kdo priča o razširjenosti pojava: objavljena dela, njihova bibliografija ali oboje?] o razširjenosti pojava in o mestu retorike in argumentacije v sodobni kulturi.*" (Perelman, 154). Ker isti navedek uporabljam tudi v opombi št. 5, sem si drznil vanj lektorsko poseči.

⁴ Potrditev zgornje trditve lahko najdemo, če primerjamo prevedek Demostenovega *Prvega olinskega govora* (Perelman, 76), kjer stoji: "*Atenci, nekaj je kar morate imeti pred očmi: danes lahko izbirate med tem in onim; napasti Filipa v njegovi deželi ali pa dopustiti, da Filip napade vašo deželo... Kar pa*

tak prevedek posledično tudi ne more več ustrezati avtorjevi prvotni nameri, glede na katero je bil nek določen citat kot argument sploh umeščen v argumentacijo. Razmisliti je treba o dejstvu, da je Perelman ta ali oni navedek vključil v argumentacijo glede na pomen, ki ga je določeni del besedila imel v neposrednem prevodu, v posrednem pa je drugačna. To pa navsezadnje ne pomeni nič drugega, kot da posredni prevodi pačijo v izvirmiku sicer lahko povsem dosledno in elegantno argumentacijo.

Pričujoče delo je v slovenskem prevodu razdeljeno na tri samostojne celote: integralno besedilo razprave, spremeno študijo, ki jo je napisala dr. Jelica Šumič - Riha, ter bibliografijo del, izdanih ali ponatisnjenih po letu 1950.⁵ Ob zadnjih dveh nam ni izgubljati besed, zato pa pogledimo, kaj ima Perelman v svojem spisu novega povedati o retoriki.

Kraljestvo retorike obravnava vprašanja t. i. nove ali argumentacijske retorike, pri čemer Perelman že v uvodnih poglavjih vzpostavi distinkcije med 'retoriko starih', klasično retoriko⁶ ter argumentacijsko retoriko. Pod prvo avtor razume vsoto retorskih šol, načinov, pristopov, učenj in del, ki so nastala v grško-rimskem svetu ter ga zaznamujejo skupaj z njegovim političnim in pravnim življenjem. To pomeni, da sodijo tja med drugimi predvsem Demostenova (*govori*), Aristotelova (*Retorika*), Tacitova (*Dialoqus de Oratoribus*), Ciceronova (*De oratore, govori*) ter Kvintiljanova (*De institutione oratoriae*)⁷ dela. Glede na Perelmanovo pričujoče pisanje lahko s klasično poimenujemo retoriko, ki se je predvsem v Franciji⁸ začela razvijati že v 16. stoletju, vrhunec pa dosegla v času klasicizma.⁹ Zadnje, torej argumentacijsko, pa imamo lahko

zadeva razliko med vojskovanjem tam in vojskovanjem doma - o njej kajpada ni potrebno razpravljati." Izvirmik pa vso reč razloži takole: "K temu pa Atenčani nikar ne pozabite, da lahko sedaj izbirate, ali se vam kaže tamkaj bojevati z njim ali dopustiti, da se on [Filip Makedonski] tukaj vojuje z vami [...] Kolikšna pa je razlika med bojevanjem tukaj ali tamkaj - tega, mislim, mi ni treba poudarjati." (Demostenes, *Prvi olinski govor* 25, 27.)

⁵ Le-ta je logični integralni del razprave, na kar v zadnjem, štirinajstem poglavju z naslovom *Kraljestvo retorike* opozarja tudi Perelman sam, saj svojo razpravo zaključí takole: "Bibliografski izbor, ki opozarja na nekatera dela in študije, objavljene ali ponatisnjene po letu 1950, pričá [Popravlí J. V. Glej op. 3.] o razširjenosti pojáva in o mestu retorike in argumentacije v sodobni kulturi." (Perelman, 154.) Mnogo bolj smiselna bi bila takšna razporeditev, pri kateri bibliografije ne bi bili odtrgali od njene orgánične celote - razprave. To bi pomenilo, da bi se imela spremna beseda nahajati ali povsem na začetku ali čisto na koncu, ne pa na sredini, kot je to sedaj.

⁶ Boljši predstavitvi bi najbrž mnogo bolj ustrezala izraza klasična in klasicistična retorika. Prvi izraz namreč v svojem pomenu nosi bit nečesa temeljnega, stalnega, ustaljenega, drugi pa označuje nekaj/ nekoga v povezavi s klasicizmom kot smerjo v mišljenju (racionalizem) in umetnosti; ta pa je jasno zamejena s časom in prostorom (Francija, 2/2. 17., 18. stol).

⁷ Razen Ciceronovega spisa *De oratore* so vsa ta dela prevedena v srbski (cirilično besedilo) in/ali hrvaški jezik. O teh prevodih v Sloveniji ni moč najti nikakršnih urejenih zaznamkov ali bibliografije, vsa omenjena dela pa so vpisana v AIK NUK v Ljubljani in so tam tudi dostopna. Ker je večina teh prevodov izšla pri založbah Nolit, Veselin Masleša in Naprijed, je nekaj podatkov o novejših izdajah zgoraj navedenih del moč najti tudi v bibliografijah omenjenih založb.

⁸ Perelman takšne razmere predpostavlja za celotno evropsko govorniško sceno. Ta posplošitev pa je zmotna in je prav daleč od ujemanja s stvarno preverljivimi dejstvi. Ta namreč poučujejo, da razen Francije vsa ostala Evropa kar lepo mirno vztraja pri grško-rimskih retorskih temeljih. Ti se nato preko renesančnega razvijajo v bujno baročno govorništvo, čigar imenitni spomeniki tudi naši književnosti niso tuji (Janez Svetokriški, *Sacrum Promptuarium* [1691-1707]; Rogerij Ljubljanski, *Palmarium empyreum* [1731-1743]; Jernej Basar, *Conciones*, 1734). Neveljavnost Perelmanove trditve pa se pokaže tudi ob dejstvu, da je bilo v Italiji ravno takrat izdanih več reprezentativnih poetik in retorič, ki so nadaljevale aristotelovsko tradicijo. Ena takih je vsekakor Emanuela Tesaura *Il canocchiale aristotelico* (1670). Več glej v razpravi Atilija Rakarja Rogerijev "zapopadik" in konceptizem, Barok (ur. Aleksander Skaza, Ada Vidovič - Muha in Jože Sever, Ljubljana, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1989, Obdobja, 9), 163-173.

⁹ O tozadevnih vprašanjih Perelman razpravlja v drugem poglavju svoje knjige, ki nosi naslov *Logika, dialektika, filozofija in retorika*. Tam ugotavlja, da je zaradi prevrednotenja mesta, ki ga je retorika med

za obuditev, oživitve, rehabilitacijo ter nadaljevanje in dopolnitev retorike starih. K taki sodbi navaja Perelman sam, ko v predgovoru svojega dela pojasnjuje, kako je le-to sploh nastalo. Tam namreč pravi, da ga je k retoriki starih privedlo raziskovanje logike vrednostnih sodb. Pri tem je skupaj s sodelavko povsem nepričakovano odkril, "da specifična logika vrednostnih sodb sploh ne obstaja in da je to, kar sva iskala [C. Perelman in L. Olbrechts - Tyteca, dodal J. V.], že zdavnaj razvila neka zelo stara, zdaj pozabljena in prezirana disciplina - retorika - stara večšina pregovarjanja in prepricavanja".¹⁰ Perelman argumentacijo torej raziskuje kot postopek za oblikovanje vrednostnih sodb. Tako se neglede na univerzalnost argumentacije v interpersonalni komunikaciji izpostavi pomembnost le-te v družbenih zadevah presojevalnega značaja. Tam je vrednostna sodba pomemben, če ne celo odločujoč faktor, ker uravnava postopanja udeležencev. Taka področja nam je iskati predvsem v pravnem ter političnem življenju. V teh primerih je sodno in politično govorništvo v demokratični družbi, osredinjeno na človekovo svobodo, nujni arbiter za udejanjanje le-te. Razvoj antičnega rimskega govorništva nas uči, da je sodno in politično govorništvo trobilo človekovih osebnih svoboščin ter sredstvo za njihovo udejanjanje. Poučuje nas tudi, da je stopnja osebnih svoboščin sorazmerna z možnostjo njihovega uresničevanja. Stopnja osebnih svoboščin in pravic je bila tedaj odvisna od foruma, senata in drugih republikanskih institucij ter presojevalno-odločevalne vloge govorništva v njih. V senatu je namreč šlo za odločanje na podlagi argumentacije političnih strank¹¹ in to vse dokler ni senat postal zgolj posvetovalno telo, *senatus consulta*, ki ni imel nobene dejanske upravnopolitične in izvedbene moči več. S prehodom rimske republike v principatno obliko cesarstva začeta zaradi ukinjanja republikanskih institucij in govorništva v njih zamirati tako sodno kot politično govorništvo. Posledično se to začne dogajati tudi človekovim osebnim svoboščinam in pravicam, ki so se dotlej z govorniško argumentacijo uveljavljale v teh institucijah. Na ta problem¹² je Publij Kornelij Tacit opozoril že v *Annales*,¹³ ločeno od ostalega in obširno pa o njem razpravlja v *Dialogus de Oratoribus*. To delo so starejši klasični filologi šteli za eno izmed dveh velikih izgubljenih del Marka Fabija Kvintilijana, imenovalo pa naj bi se *Causis corruptae (!) eloquentiae*. No, Tacit resnično razpravlja o *causis corruptae eloquentiae*, ki jih vidi prav v zgoraj omenjenih vzrokih. Razlaga namreč, da "so dolgo mirno obdobje, neprestana narodna apatičnost in zelo trden cesarjev red [Podčrtal J. V.] utišali govorništvo kot tudi vse ostalo".¹⁴ Ko govori o naravi foruma, položi Mesali na jezik naslednje besede: "Kljub vsemu se je govorništvo mnogo bolj negovalo na nekdanjem forumu, kjer ni bil nihče prisiljen svojega govora dovršiti v kratkem času, kjer je vsakdo

duhovnimi znanostmi zavzemala od njenega rojstva v grško-rimskem svetu pa vse do konca 16. stoletja, prišlo ravno v tem stoletju do omejevanja aktivnostnega področja retorike. Ta pojav naj bi nastal zaradi razvoja filozofske misli (Peter Ramus - redefiniranje dialektike), posledica pa naj bi bila izroditev retorike iz večšine, ki je zajemala celotno teorijo argumentacije in diskurza, v obrt olepotičene govornice. Glej tudi op. cit. 15 - 21.

¹⁰ Perelman, 9.

¹¹ Kako je vsa reč potekala in kako naravo je imela, je mogoče prav lepo razvideti iz Plutarh, *Življenje velikih Rimljanov* (prevedel Anton Sovre, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1950), predvsem v Tiberius Sempronius Gracchus 9, 10; Gaius Sempronius Gracchus 5-7.

¹² O tem glej tožbo tudi v Petronius, *Satirikon* (prev. in spremno štud. napisal Primož Simoniti, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1987), I - V, str. 35-37.

¹³ Za republikanca, kar je Tacit vsekakor bil, sta že v začetku *Annales* posebej zgovorni naslednji mesti: "Veritas pluribus modis infracta, primum incititia rei publicae ut alienae, mox libidine adsentandi aut rursus odio adversus dominatis," (*Annales* I, 1.) in "Tiberii Gaique et Claudii ac Neronis res florentibus ipsis ob metum falsae, postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt." (*Annales* I, 2.)

¹⁴ Publius Cornelius Tacitus, *Dialogus de Oratoribus* 38.

sam določal trajanje svojega govora, kjer ni bilo omejitev glede časa in branilcev."¹⁵

Posledice zgoraj navedenih premis so lahko zelo velikega pomena. Dajejo nam namreč slutiti, da se z razvojem antropocentrične družbe, v kateri ima vsakdo pravico do vsega,¹⁶ in njene materialne ter duhovne kulture, posledično tudi prava, argumentacijskemu govorništvu odpirajo povsem nove možnosti. Kakor v antiki¹⁷ je namen retorike tudi danes "razpravljati o vprašanih, o katerih se posvetujemo ali pri katerih nimamo strogo določenih pravil".¹⁸ Pri tem želi govornik ob nekem vprašanju doseči soglasje svojih poslušalcev s postavljenimi tezo (politični govor) ali jim pomagati pri ustvarjanju vrednostne sodbe o določenem dejanju (sodni govor). Na podlagi argumentacije se poslušalci na koncu lahko odločijo. Argumentacija je danes torej sredstvo za reševanje sporov. Pomembna je, ker lahko ljudje z njeno pomočjo ob ponovnem oživljanju sodne in politične govorniške zvrsti brez nasilja udeležujejo ter branijo svoje interese. Zgoraj sem omenil, da je sodno in politično govorništvo v vsej svoji razvejanosti eden pomembnih kazalcev človekove osebne svobode, svoboščin in pravic znotraj nekega pravnega sistema. Razvejano politično še zlasti pa pravno govorništvo kaže na stopnjo in obseg potencialnih možnosti za uresničevanje in obrambo slehernikove svobodnosti, ki jo nek pravni sistem (še) dopušča. To pa ne pomeni nič drugega, kot da nudi nek pravni sistem z zelo razvitim pravnim govorništvom velike potencialne možnosti za udeležanje človekovih pravic, ki so temelj nastanka, razvoja pa bržda tudi obstajanja demokratične družbe. Če ta premislek posplošimo, dobimo sklep, da pomeni veliko arbitrov za uresničevanje ter obrambo človekovih pravic in svoboščin (razvejano in vplivno politično ter še zlasti pravno govorništvo) potencialno možnost za nastanek, razvoj in obstajanje demokratične družbe. Najbrž pa velja tudi obratno: malo možnosti za uresničevanje osebne svobode, svoboščin in pravic s pomočjo govorniške argumentacije, malo možnosti za demokracijo. Analogno se je tako v zvezi s stanjem in razvejanostjo slovenskega pravnega govorništva ter dozdevno demokratično naravo slovenskega pravnega sistema moč in nujno vprašati, kakšna je vloga pravne govorniške argumentacije v slovenskem pravnem sistemu in ali slednja res vodi k enakovrednosti obeh strank v sporu in iz tega izhajajoči demokratičnosti spora. Vprašanje čisto logične pa prav nič politične narave.

Čeprav Perelman s 'starimi' - npr. z Aristotelom - tudi polemizira in jih skuša dopolniti, je njegovo razpravo moč brati kot načelno pritrditev retoriki starih, saj za Aristotela celo sam meni, da je neupravičeno zanemarjen in pozabljen.¹⁹ Pričujočega

¹⁵ Loc. cit.

¹⁶ Thomas Hobbes, *Levijatan ili materija, oblik i vlast države crkvene i gradanske* (Kultura, Beograd, 1961), 112.

¹⁷ Za atensko demokracijo ter republikansko dobo starega Rima so bile značilne tri zvrsti govorništva. To so: a. sodni govor, γένος δικαστικόν, *genus iudiciale*, ki lahko obtožuje (*accusare*) ali pa brani (*defendere*). Ta je lahko javni, λογος δημοσιος, *iudicium publicum*, ali zasebni, λογος ιδιωτικος, *iudicium privatum*; b. svetovalni ali politični govor, συμβουλευτικον, δημογορικον, *genus deliberativum* ali *suasorium*, ki v narodni skupščini spodbuja h koristnemu (*suadere quod utile*) ali svari pred škodljivim in odvrtača od njega (*dissuadere quod inutile*); c. epideiktčni ali svečani govor, επιδεικτικον, πανηγυρικον, *genus demonstrativum* ali *laudativum*. Ta hvali moralno (*laudare quod honestum*) ali graja, kar je slabega (*vituperare quod turpe*).

¹⁸ Aristotel, ΤΕΧΝΗ ΠΡΟΤΟΙΚΗΣ 1357a.

¹⁹ "Teorija argumentacije je stroka, ki je hkrati stara in nova. Stara, ker se navezuje na Aristotelovo preiskavo dialektičnega sklepanja iz *Organona*; nova, ker je logike in zgodovinarje logike - po Descartesovi obsodbi sklepanja, ki je zgolj verjetno, in po razmahu formalne, to je, matematične logike - pri Aristotelu zanimala le teorija logičnega sklepanja, ki je po mnenju samega Aristotela nepogrešljivo tako pri razpravljanju o prvih načelih vse znanosti, kakor tudi pri praktičnem sklepanju, ki si prizadeva opravičiti odločitev, izbiro ali pravilo za delovanje." (Chaim Perelman, *Le champ de l'argumentation* (Bruxelles, Presses Universitaires de Bruxelles, 1970), 7.) Ravnotako to pokaže tudi naslednji navedek:

dela tako ne moremo brati kot zavrnitev Aristotelove, pač pa Descartesove misli,²⁰ ki je retoriki starih menda povzročila mnogo škode. Obravnavana razprava tedaj retoriko starih, če naj uporabimo sintagmo Rolanda Barthesa, privzema kot *genus proximum*, argumentacijska retorika pa je bržda razumljena kot njena *differentia specifica*.

Osnovna teza Perelmanove razprave, ki je temelj njegovim ločevanjem med razvojnimi smermi retorike, sestoji iz analize namena govora kot logičnega in namenškega komunikacijskega dejanja. V govoru namreč med govornikom in njegovim poslušalstvom obstajajo določena razmerja ter interakcije. Njegova osnovna ideja temelji na strogi ločitvi med argumentacijo in formalno pravilnim dokazovanjem. To mu omogoči, da v celoti zavrne kartezično pojmovanje resničnosti in s tem prepričljivosti.²¹ Kartezično pojmovanje resničnosti temelji na ideji, da je resnično le to, kar je povsem jasno razvidno in dokazljivo s samo matematično preverljivimi sklepalnimi postopki, ki so se udomačili v formalni logiki. S tem Perelman doseže, da lahko kot neargumentacijsko zavrnemo klasično retoriko - retoriko figur, kot jo sam poimenuje, zato nam o njej tudi tukaj ni več govoriti. Pomembno pa se je vrniti k Perelmanovemu strogemu ločevanju med argumentacijo in formalno pravilnim dokazovanjem. Zanj je argumentacija postopek, s katerim se oblikujeta človekova predstava in sodba o neki reči, človekova sodba o realnosti je namreč odločilna, kadar neka stvar od nas zahteva določeno aktivnost. Namen formalno pravilnega dokazovanja pa je po njegovem izvajalca sklepalnega postopka privedi od premis do sklepa. Prvo početje zadeva naše želje, misli, namene in na koncu dejanja, drugo pa samo izpeljavo iz danih premis, kjer je pravilnost rezultata odvod pravilnosti premis. Rezultat sklepanja je pravilen, v kolikor so pravilne premise, s katerimi se je operiralo, medtem ko je sklepanje ob upoštevanju sklepalnih pravil kot postopek vedno pravilno. Slednje v najširšem smislu zahteva le intelektualno soglasje s pravilnostjo sklepov. Če se izrazimo malce poetično, prvo tedaj vpliva na našo dušo in ravnanje, drugo pa zgolj na razum. Posledica tega pa je, da je formalno pravilno dokazovanje moč izvajati vedno enako, ne oziraje se na morebitno poslušalstvo, medtem ko argumentacija, pri kateri ne bi ugledali ciljnega poslušalstva, preprosto ne more obstajati in tudi ne obstaja. Perelman na to temo ugotavlja, da "*cilj argumentacije ni izpeljevati posledice iz danih premis, ampak spodbuditi ali povečati strinjanje poslušalcev s tezami, ki jim jih govornik ponudi v privolitev, [tako] argumentiranje nikoli ne poteka v praznini. Predpostavlja namreč duhovni stik med govornikom in njegovim poslušalstvom*".²² Njegova osnovna teza se torej glasi: prava retorika se lahko poslužuje edinole argumentacije, ki nagovarja in pregovarja celotnega človeka, se napoteva k njegovi duši in mu z argumenti oblikuje sodbo o nečem ali/ter ga s

¹⁹ "*Predmet nove retorike, ki širi in nadaljuje* [Podčrtal J. V.] *Aristotelovo delo je potemtakem...*" (Perelman, 18.)

²⁰ S precej ostro zavrnitvijo Kartezijskih racionalističnih principov se srečamo v trinajstem in štirinajstem poglavju obravnavanega dela, ki nosita naslov *Zaporedje argumentov v govoru* in *Kraljestvo retorike*. Glej str. 141-154.

²¹ Že Aristotel je ugotovil, da je ločevanje med formalno pravilnim dokazovanjem, ki je namenjeno in v službi argumentiranja, ter dialektičnim argumentiranjem nekako prisilno in neorgansko. Zato v svoji Retoriki razpravlja takole: "*Kot je očitno, se metoda, svojstvena veščini, nanaša na metode prepričevanja, metoda prepričevanja pa je določena vrsta dokazovanja (saj smo nadvse prepričani samo v to, za kar menimo, da je dokazano); je govorniška metoda dokazovanja entimem, ki je, enostavno rečeno, najpomembnejša metoda prepričevanja, in končno: [entimem] je določena vrsta silogizma.*" (Aristotel, ΤΕΧΝΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ 1354b.) Tako je najbrž že mogoče soditi, da je tudi formalno pravilno dokazovanje lahko in tudi more biti del veljavne retorske argumentacije - celo njen zelo pomembni, če ne kar najpomembnejši del, kot temu pravi Aristotel. Iz tega pa nadalje sledi, da je izrivanje formalnega dokazovanja kot postopka argumentacije povsem neumestno.

²² Perelman, 237

taistimi argumenti pripravlja morebiti celo k določenim dejanjem. Tako je namen celotnega Perelmanovega pisanja poudariti razliko med dokazovanjem in argumentacijo, dati prednost slednji, v središče postaviti poslušalca, ki je mera vseh reči, ter ugotoviti, kako ga je moč prepovoriti, ne pa mu samo ugajati.²³

Če torej nagovarja človeka, njegovo dušo, kakšna je potemtakem govornikova obravnava občinstva. "Edini splošni nasvet, ki ga teorija argumentacije lahko ponudi, je, naj se govornik prilagodi svojemu [vsakokratnemu] občinstvu,"²⁴ zatrjuje Perelman ter dodaja, da je "ideja poslušalstva [...] osrednja ideja Aristotelove Retorike".²⁵ Vendar se zdi, da Perelman ključnega elementa, ki ga ima v argumentaciji poslušalstvo,²⁶ ni dovolj krepko izpostavil, ali točneje rečeno, ni dovolj izpostavil ene najpomembnejših lastnih tez. Ta govori, da je poslušalstvo tečaj, okoli katerega se vrti tako govornik kot tudi govor z argumentacijo. Pri tem ne kaže pozabiti, da se primernost in ustreznost, sploh moč argumentacije meri sploh in samo po učinku, ki ga je le-ta imela na poslušalce. Če to tezo prenesemo na pravilnost izbora argumentov, potem to pomeni, da so le-ti pravilno izbrani in močni le v toliko, kolikor so učinkovali. To velja seveda tudi za vsa druga argumentacijska početja, zato lahko posplošimo, da je moč in ustreznost argumentacije določljiva posredno - glede na učinek -, ki ga ima na poslušalstvo. Ta sklep pa je prav epohalnega pomena, saj je pripeljal argumentacijsko retoriko do spoznanja, ki ga je v svoji Retoriki že davno izpostavil Aristotel, ko je poslušalca, pa naj bo to sodnik na sodišču ali kdo drug, preprosto razglasil za sodnika argumentacije, govornika pa za tistega, ki s svojo argumentacijo išče ugodno sodbo, želi prepričati.²⁷

Prav, toda na kakšen način naj takle ubogi govorec pozanje ugodno sodbo svojega poslušalstva? Ali drugače, kako naj z argumentacijo doseže ali poveča soglasje svojega poslušalstva s tezami, ki jim jih je bil ponudil v privolitev?

Za tovrstno rabo nam Perelman ponuja recept - svoj instrumentarij. Za nas razčleni premise argumentacije, pojasni pomen in interpretacijo danosti ter navede različne vrste argumentov. Nato jih tudi opiše, razloži, definira, predstavi, kako se konstruirajo, ter pojasni pogoje rabe, ob tem pa ves čas prav vneto zatrjuje, da je po njegovem pač to tista pot, po kateri naj retor hodi, če naj prepriča svoje poslušalstvo. Pri argumentih nas seznanja s kvazilogičnimi argumenti, z argumenti, utemeljenimi s strukturo realnosti, ter argumentacijo z zgledom, ponazoritvijo in modelom.

No, tega zadnjega - ločevanja navidez enorodnih argumentov na zgled, ponazoritev in model, pa v Aristotela Retoriki, kakor tudi še v marsikateri drugi eminentni

²³ Retorskim postopkom pa tudi govornikom, katerih namen je bil zgolj ugajati, se je odločno uprl že Demosten, ko je v svojem *Tretjem olinskem govoru* spregovoril z naslednjimi besedami: "Ti torej [atenski] strateg, ki so upravljali državo pred Demostenom; več glej v Rajko Bratož, *Grška zgodovina - Kratki pregled s temeljnimi viri in izbrano literaturo* (Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, 1997), 163, 164], ki jim govorniki niso želeli ugajati niti jim niso laskali [Podčrtal J. V.], kot to počno ti današnji z vami, so vladali Grkom petinštirideset let brez ugovora, kralj pa, ki je bil gospodar Makedonije, jim je bil pokoren, kot pristoji, da se barbar podreja Grku..." (Demostenes, *Tretji olinski govor* 24.)

²⁴ Perelman, 26.

²⁵ O. c. 30.

²⁶ Po poslušalstvu se meri in ravna vse ostalo: izbor argumentov, način(i) sklepanja, način argumentacije, zaporedje argumentov, dolžina govora, izbira sloga in jezika etc.

²⁷ Ko je Aristotel kot posebno vrsto poslušalstva obravnaval sodnike, je ugotovil, da "se le-ti ozirajo samo nase in poslušajo samo to, kar jim ugaja, [tako da] oni v bistvi ne sodijo, ampak se prepuščajo strankam na sodišču". (Aristotel, *ΤΕΧΝΗ ΠΡΟΤΟΠΙΚΗΣ* 1354b.) Da poslušalci (radi) poslušajo samo to, kar prija njihovim ušesom, je splošna značilnost vsakršnega poslušalstva in ne samo sodniškega zbora. Aristotelovo trditev lahko zato posplošimo v premiso, da se zaradi zgoraj omenjene lastnosti poslušalstvo prepušča, pa ne strankam na sodišču, ampak argumentom govorniške argumentacije. Tako nam je le udariti na pravo struno, ali drugače, poiskati ustrezne argumente.

retorski knjigi retorike starih, kar nekako ni najti. Pri Aristotelu najdemo opredelitev primera kot nečesa, kar se "nanaša kot delno proti delnemu, podobno proti podobnemu, ko sta oba obstoječa dogodka podrejena isti vrsti dogodkov, pri čemer pa je eden njih bolj poznan".²⁸ Gre torej za dogodek, ob katerem na podlagi analogije in podobnosti sklepamo o drugem, manj znanem dogodku. Načinov predstavitve primera je lahko več. Aristotel navaja zgled, zgodovinski zgled in basen ali zgodbo,²⁹ dokaz iz primera pa se po njem imenuje paradigma (παράδειγμα).³⁰ Paradigma je vrsta retorske indukcije, ki v sebi na podlagi analogije nosi miselni postopek: tako kot > je ali konkretno > posplošeno.³¹ Perelman je v tem malce nedosleden, ko termin zgled še vedno rabi v starem aristotelovskem pomenu, o modelu ne zveemo nič konkretnega, le ponazoritev je vpeljana pravilno, v razmerju do že postavljenega pravila, kjer "služi predvsem za to, da ponazarja pravilo, se pravi, da ga priključuje v zavest".³²

Ob koncu se ustavimo še ob Perelmanovih argumentih na podlagi razdružitve (*l'argument par division*). Pri tem gre za argumentativni postopek, ki v retoriki starih skorajda ni omenjen, ker najbrž še ni pritegnil, ali vsaj ne dovolj, pozornosti. Uporablja se predvsem pri analizi filozofskega in sistematičnega mišljenja. Pri tovrstnem načinu sklepanja neko celoto razgradimo na *N* manjših delov, nato pa o celoti sodimo preko sodb o njenih delih. Sklep o celoti izpeljemo šele, ko smo že sklepali o vseh delih, na katere je le-ta razdeljena. Ta postopek sklepanja je lahko precej uporaben v anglo-ameriškem pravnem sistemu, kjer ga branilci lahko uporabijo, da bi razvrednotili težo tožilčeve obtožnice. Le-to razcepijo na dele, ki jih nato poskušajo razvrednotiti, in če jim to uspe, zaključijo, da obtožnica ne drži, ker ne držijo njeni sestavni deli, in tako seveda ne more vplivati na sodbo.³³ Sklepamo torej, da če ne veljajo deli, potem tudi celota ne more obstati. To pomeni, da soglasje glede delnega prenesemo na celoto, posplošimo. Perelman tako sklepalno logiko opredeljuje kot "postopek, s katerim skušamo neko površino razdeliti na posamezne dele: česar ni mogoče najti v nobenem

28 Aristotel, ΤΕΧΝΗ ΠΡΟΤΟΙΚΗΣ 1357b.

29 Glej Aristotel, o. c. 1393b.

30 Glej Aristotel, o. c. 1356b.

31 Imenitni primeri uporabe paradigmatične argumentacije (argumentacije iz primera ali ekzempla) tudi slovenskemu slovstvu niso tuji. Največ jih najdemo v pridigah Janeza Svetokriškega, kjer sta zlasti zanimivi *Na noviga lejta dan* in *Na osmo nedelo po S. trojici*.

32 Perelman, 107.

33 Kronski primer v literaturi zapisane uporabe argumenta na podlagi razdružitve najdemo v Fjodorja Mihajloviča Dostojevskega romanu *Bratje Karamazovi*. Tam branilec Fetjukovič pred obtožnico tožilca Ipolita Kiriloviča po uboju Fjodorja Karamazova zaradi le-tega brani njegovega sina Dimitrija. Dostojevski zapiše, da bi Fetjukovičev "govor lahko razdelili na dve polovici: prva polovica je bila kritika, včasih kar zlobno in porogljivo spodbijanje obtožbe," sam Fetjukovič pa skozi Dostojevskega pero argumentira takole: "Že samo po prvih časniških poročilih se mi je posvetilo nekaj, kar me je nenavadno presunilo v prid obtožencu. Skratka, najprej je zbudilo moje zanimanje neko pravniško dejstvo, ki se sicer često ponavlja v sodni praksi, a vendar, se mi zdi, nikoli ne tako popolno in s takimi značilnimi posebnostmi kakor v tej zadevi. To dejstvo bi moral formulirati šele na koncu svojega govora, ko bom sklenil svojo besedo, vendar hočem povedati misel že ob začetku, kajti moja slabost je, da se lotevam predmeta naravnost, ne da bi si prihranil učinke in varčeval z vtisom. To utegne biti z moje strani slabo računanje, a zato vsaj odkritosrčno. Moja misel in formula je tale: dušiča celota dejstev je zoper obtoženco, obenem pa nimamo niti enega dejstva, ki bi vzdržalo kritiko, če si ga ogledamo posamezno in zase! [Podčrtal J. V.] *Ko sem po govoricah in časnikih zasledoval stvar, sem se vse bolj in bolj utrjeval v svoji misli, in mahoma sem dobil od obtoženčevih sorodnikov vabilo, naj ga zagovarjam. Takoj sem prihтел sem in tu sem se dokončno prepričal. In vidite, da razbijem to strašno celoto dejstev ter pokažem nedokazanost in fantastičnost vsakega obremenilnega dejstva posebej* [Podčrtal J. V.], *sem tudi prevzel v tej stvari nalogo zagovornika."* (F. M. Dostojevski, Branilec govora - Palica z dvema koncema, *Bratje Karamazovi* [Братя Карамзовы], 4 (prev. Vladimir Levstik, ur. Anton Ocvirk, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1989), 280, 281.)

[ali vsaj v večini] od posameznih delov, ne homo odkrili niti v tako razdeljenem [in na koncu zopet združenem] prostoru".³⁴

Kako pa argumentira Perelman sam? Uporablja modificirani *argumentum ad verecundiam* - argument avtoritete, ki pa ga uspešno križa še z argumentacijo z zgle-dom. Argumentira torej tako, da nas, sklicujoč se na v govorniškem svetu že etabrirane mislece in dela, pač želi pregovoriti, češ, če so ti tako trdili,³⁵ potem bo nekaj tega zagotovo že moralo držati. Temu pridruži še vso živopisnost zgodovinskih primerov, ki večkrat lahko močno slepijo in begajo ne dovolj poučenega bralca.

Če povzamemo *ab ovo usque ad mala*, ugotovimo, da imamo glede na dosedanja razmišljanja o tozadevni tvarini pred sabo sveže in idejno provokativno delo. Le-to ne more biti in tudi ni retorski priročnik, iz katerega bi se lahko o bleščeči elokuciji poučili, je pa razprava, ki argumentacijsko retoriko umešča v prostor med druge duhovne znanosti. Perelman namreč s tem delom zameji področje delovanja argumentacijske retorike glede na filozofijo, formalno logiko, dialektiko in metafiziko. Sám besedilo je večkrat premočno obremenjeno z odvečnimi diskurzivnimi zastranitvami. Te so si z nitjo argumentacije lahko večkrat v tako zelo oddaljenem sorodstvu, da bi jih bilo najbrž bolje izpustiti, ustvarjajo namreč prevelik informacijski šum v razmerju do nove informacije, ki jo prinašajo. Slednje velja zlasti za obširna razlaganja filozofskih temeljev, ki jih Perelman potem argumentacijsko vsekakor zelo suvereno vodi do določenih zaključkov na temo argumentacije. Zaradi takih zastranitev je razpravo včasih moč brati celo kot traktat zavrnitve kakšne filozofske teze, npr. Descartove, ne pa kot razpravo, ki naj čimbolj natančno predstavi novo retoriko in njene premise. Kljub majhnim neugodnostim pa je pričujoče delo razprava, ki je napisana z veliko miselno močjo, blestečo argumentativno logiko - kar predstavlja, predstavlja logično - ter precejšnjo mero znanstvene poštenosti. Slednja je navzven še zlasti razvidna iz narave argumentiranja in tehnike navajanja. Delo je tudi tam, kjer gre za nove, še nepreverjene reči, ali kot pravi Horac, *adhuc sub iudice lis est*, odprto za nadaljnjo razpravo. Pričujoč prevod je slovenski govorniški misli še posebej dobrodošel, saj le-ta zadnjih nekaj let med izidom Frana Vatovca³⁶ *Javnega govorništva* in deli Borisa Grabnarja v slovenskem jeziku ni premogla pomembnejšega dela o kate-remkoli delu govorniške spretnosti razen prevoda Rolanda Barthesa *Retorike starih*. Zato sodim, da ta prevod označuje oživljanje veččine, ki zadnjih nekaj desetletij pri nas ni bila posebno v časti, dandanes pa jo kanijo njeni prevneti 'lažni preroki' zaradi 'gotovega denarja' s svojim mazaštvom zopet degradirati v ugajalno glumaštvo. To delo nam bo tudi pomagalo (kolikor je pač vsakomur dano) jasno ločevati med resničnim oživljanjem te žlahtne, starodavne 'tehne' ter govorunsko jezičniškim mazaštvom, ki ga dandanes na tečajih 'retorike' in po različnih novoizdanih priročnikih 'praktične retorike' uprizarja največkrat le srednješolski polpismeni slehernik, meneč, da odpirati usta pomeni že kar prav po demostensko obvladati retoriko.

Ker je ta knjiga, kljub temu da je nekakšen programski spis argumentacijske retorike, *opera aperta*, jo priporočam v branje. Pa ne samo to, celo v študij jo priporočam, in to vsem tistim, katerim retorika starih ni "*največja zmota grško-rimskega sveta*" in bi radi, da misel Aristotela in ostale družčine slavnih zopet v sodobni preobleki vstane od

³⁴ Perelman, 59, glej tudi str. 125-133.

³⁵ Tak argument lahko obstaja in učinkuje le ob dejstvu, da je ciljno poslušalstvo nekoga (osebo) ali nekaj (izjavo, aksiom, danost) sprejelo in priznalo za nesporno avtoriteto. Obstoj argumenta avtoritete je potemtakem možen ob izkjučitvi dvoma v avtoriteto.

³⁶ Fran Vatovec, *Retorika ali javno govorništvo in javno nastopanje* (Maribor, Obzorja, 1968).

Fran Vatovec, *Retorika - govorništvo* (Ljubljana, Pravna fakulteta, 1972).

Fran Vatovec, *Javno govorništvo* (Trst, Založništvo tržaškega tiska, 1984).

mrtvih. Tako lahko umetnost izbrane besede znova postane "zmožnost braniti se z govorom, čigar uporaba je človeški naravi bolj domača kot pa uporaba telesa [beri uporaba nasilja]",³⁷ kot temu pravi Aristotel.

VIRI IN LITERATURA

- Chaim Perelman: *Kraljestvo retorike*. Prev. Jelka Kernev - Štrajn. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1993.
- Aristoteles: *ΤΕΧΝΗΣ ΠΡΟΤΟΡΙΚΗΣ*. Los Angeles: 1993.
- Demostenes: *Demostenis orationes Olynthiacae & in Philipum orationes quatuor, cum Labanii argumentis* (Vzp. lat. in gr. tekst). Parisiis: Delalain, 1811.
- F. M. Dostojevski: *Bratje Karamazovi* [Братъя Карамзовы]. 1-4. Prev. Vladimir Levstik. Ur. Anton Ocvirk. Spremnno štud. napisal Dušan Pirjevec. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989.
- Petronius: *Satirikon*. Ur. Anton Ocvirk. Prev. in spremljano štud. napisal Primož Simoniti. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987.
- Publius Cornelius Tacitus: *Dialogus de Oratoribus: Cornelii Taciti Opera quae supersunt*. II. Lipsiae: Freytag, 1890. 264-300.
- Publius Cornelius Tacitus: *Annales: Cornelii Taciti Opera quae extant*. Parisiis, 1599.

³⁷ Aristotel, *ΤΕΧΝΗΣ ΠΡΟΤΟΡΙΚΗΣ*, 1355b.